

Platon (u 427 – 327 a eKr), samuti ateenlane, oli Vana-Kreeka filosoof ja üks Euroopa filosoofia rajajaid. Talle kuulub ka esimese Euroopa kõrgkooli – Akadeemia – rajamise au. „Koopamüüt” on esitatud Platoni põhiteoses „Politeia” ja on seal üheks keskseks mõttearenduseks.

„Pärast seda nüüd,” ütlesin, „võrdle meie loomust harituse [paideia] ja harimatuse seisukohalt sellise kogemusseisundiga. Vaata näiteks inimesi, kelle elupaik on maa all midagi koopalaadset, millel on pikk valguse kätte avanev sissekäik läbi kogu koopa. Nad on seal lapseeast saadik, kehaliikmed ja kael ahelais, mistõttu nad on sama koha peal paigal ja vaatavad üksnes enda ette, sest ahela tõttu ei saa nad pead pöörata. Valguseks põleb neil tuli ülalpool eemal, nende selja taga; aga tule ja vangide vahel asetseb kõrgemal tee, piki teed, vaata, on ehitatud madal sein, nagu imetegijatel, kelle endi ees on sirm, mille kohal nad oma imesid näitavad.”

„Ma näen,” ütles tema [Glaukon].

„Vaata ka seda, kuidas inimesed kannavad piki sedasama madalat seinat igatsugu esemeid, mis ulatuvad seinast kõrgemale, muu hulgas inimese ja teiste elusolendite kujusid, kivist ja puust ja igat liiki [teistest] materjalidest; ühed möödakandjatest eeldatavasti kõnelevad, teised aga vaikivad.”

„Sa kõneled ebatavalisest võrdpildist,” ütles ta, „ja ebatavalistest vangidest.”

„Meiesarnastest,” vastasin. „Sest esiteks, kas sa ehk arvad, et nad on endast ja teistest näinud midagi muud kui varje, mida heidab tuli nende vastas olevale koopaseinale?”

„Kuidas nii,” ütles ta, „kui nende pead oleksid sunnitud kogu elu liikumatult olema?”

„Ja kuidas on nende asjadega, mida mööda kantakse? Kas see pole sama?”

„Kindlasti.”

„Kui nad nüüd vestleksid üksteisega, kas sa ei usu, et nad arvavad, et nimetades seda, mida nad nägid, nimetavad nad mööduvaid [asju]?”

„Paratamatult.”

„Aga mis siis, kui vanglas kajaks vastasseinalt? Kui keegi möödujaist teeks häält, kas sa mõtled, et nad arvaksid, et miski muu teeb häält peale mööduva varju?”

„Zeusi nimel, ma ei mõtle nii,” ütles tema.

„Niisiis igal juhul,” vastasin, „ei saa sellised inimesed midagi muud tõeliseks pidada kui nende esemete varje.”

„Täiesti vältimatult,” ütles tema.

„Vaatle edasi,” kõnelesin, „nende vabanemist ja tervenemist ahelaist ja arutusest, mis loomu poolest nii läheneb, kui neile juhtuks järgnev: kui keegi vabastatakse ja oleks sunnitud otsekohe tõusma ja kaela pöörama ja kõndima ja vaatama valgusesse, ent kõike seda tehes tunneks valu ja ei suudaks sädeluste tõttu märgata

neid, mille varje ta kord nägi, mis sa arvad, mida ta ütleks, kui keegi räägiks talle, et tollal nägi ta tühisusi, ent nüüd, olles ligemal olevale ja pöördunud rohkem oleva poole, näeb ta õigemini; ja siis, näidates talle iga möödujat, sunnib küsides vastama, mis see on? Ka sa ei arva, et ta on segaduses ja usub, et tollal nähtu on tõelisem kui nüüd näidatav?”

„Küllap,” ütles tema.

/---/

„Niisiis vajaks ta harjumist, arvan ma, kui ta tahaks vaadata seda, mis on ülal. Ja esiteks võiks ta kõige kergemini silmadega eristada varje, ja pärast seda inimeste ja muu kujutisi [*eidōla*] vees, hiljem alles neid endid. Siit edasi aga seda, mis on taevas, ja taevast ennast, mida talle oleks kergem jälgida öisel ajal, vaadates tähtede ja kuu valgust, kui päeva ajal päikest ja päikese valgust.”

„Kuidas teisiti?”

„Nii, ma arvan, oleks ta lõpuks võimeline silmadega eristama ja kaema päikest – mitte [pelgalt enam] ilmumeid vees või muul pinnal, vaid teda ennast endale vastavalt tema paigas, nii nagu ta on.”

„Kindlasti,” ütles tema.

„Ja alles pärast seda võiks ta päikese suhtes järeldusele jõuda, et tema on see, kes tekitab aastaajad ja aastad ning valitseb kõike nähtavas ruumis ning on mingil viisil kõige selle põhjus, mida nad nägid.”

„Selge,” ütles tema, „et pärast eelnenut võiks ta selleni jõuda.”

/---/

„Niisiis, armas Glaukon,” jätkasin, „tuleb kõigele eespool öeldule rakendada sellist võrdpilti tervikuna – elupaik vanglas kujutab nägemise kaudu ilmuvat ala, tule valgus seal – päikese toimeväge [*dynamis*]. Kui sa paned ülespoole mineku ja ülal oleva kaemise hinge tõusuteeks mõteldava valda [*topos noētos*], siis sa ei kaldu kõrvale minugi oletusest – mida sa ju ihkad kuulda. Aga küllap jumal teab, kas see juhtub olema tõele vastav. Mis paistab mulle, paistab sel viisil: tunnetatava vallas on viimasena, ja pingutamisi, nähtav hüve idee [*idea*]; kui ta aga on nähtud, peab see viima järelduseni, et just tema on kõigele kõige õige ja hea põhjus, mis nähtavas sünnitab valguse ja selle isanda, ning on mõteldavas käskija, mis valitseb tõde ja mõistust [*nous*]; ja et see, kes kavatseb tegutseda arukalt – olgu era- või riigiasjades –, peab olema teda näinud.”

/---/

Vanakreeka kirjanduse antoloogia, 2006. Koostanud J. Päll. Tallinn: Varrak. Lk 289–292, tlk Marju Lepajõe

Aleksander Suur

Aleksander Suure sõjakäikudest räägivad mitmed ajaloolased. Kõige usaldusväärsemalt jutustab neist Plutarchos oma teostes, kus ta võrdleb omavahel mitmeid allikaid ja autoreid, lastes lugejal ise otsustada, milline neist on kõige tõesem. Järgnev katkend kirjeldab Aleksander Suure Aasia sõjaretkede algust ning tema ümber tekkinud legendi.

Sõjaretk kuningas Dariuse vastu

/---/

Üsna varsti pärast seda, kui kreeklased olid kogunenud Istmusele, teatasid nad, et kavatsevad sõdida koos Aleksandriga pärslaste vastu, ning kuulutasid Aleksandri endi väejuhiks. Aleksandri sealviibimise ajal käsid paljud riigiametnikud ja filosoofid teda sel puhul õnnitlemas, kuid vastu ootusi ei küllastanud Aleksandrit Sinope Diogenes, kes sel ajal elas Korintoses ega võtnud vaevaks end Craniumi-nimelisest eeslinnast välja vedada. Sellest eeslinnast Aleksander ta ka päikese käes lesimas leidis. Nähes enda ümber palju rahvast, tõusis Diogenes küünarnukkidele, suvatsedes heita Aleksandrile armuliku pilgu. Viimane küsis, on ehk Diogenesel midagi tarvis, ning see vastas: „Jah, palun astuge minu ja päikese vahelt ära.” Aleksander oli sellest vastusest niivõrd vapustatud ja samas üllatunud, kuidas ometi mees temast nii vähe peab, et lahkudes ütles oma kaaslastele, kes samal ajal filosoofi morni oleku üle naersid, et kui ta poleks Aleksander, tahaks ta olla Diogenes.